

de Zelfzwichter

2015 / 4

‘De David’: kleinste industriemolen
‘Krimster’ gerestaureerd
Molen Zoutkamp merkteken voor vissers

Zaagmolens: De David als kleinste industriemolen

In 2015 staan industriemolens en hun vele verschijningsvormen centraal in de Zelfzwichter. Alle molens met een ander doel dan het bemalen van een polder kunnen tot de industriemolens worden gerekend. De korenmolen, de pelmolen en de oliemolen zijn de revue al gepasseerd. In dit vierde en laatste nummer van de Zelfzwichter van dit jaar worden de zaagmolens en de kleine industriemolens onder de loep genomen. Centraal staan molen De David in Openluchtmuseum Het Hoogeland in Warffum en Miranda Narold, minimolenaar van deze kleinste industriemolen in de provincie Groningen.

Al bijna vijftien jaar besteedt Miranda Narold een groot deel van haar vrije tijd aan molens. Naast haar werk voor De David is zij één van de drijvende krachten achter de koffie- en theeschenkerij 'In de Malle Molen', die onder in de koren- en pelmolen Hollands Welvaart in Mensingeweer is gevestigd. Een kroon op dat werk was de viering van het 160-jarig bestaan van de Hollands Welvaart en de presentatie van een boek over de geschiedenis en het hedendaagse gebruik van de molen. (zie ook Boekennieuws) Daarnaast is Miranda op de Hollands Welvaart actief als molengids en als voorzitter van Molenstichting Hollands Welvaart. Sinds februari 2014 is Miranda Narold 'minimolenaar' op De David. "Is De David een industriemolen?" vraagt Miranda zich af. "Het is natuurlijk een hele kleine molen. Mag je dan spreken van een industriemolen? Als ik bezoekers van het museum uitleg geef over De David, leg ik meestal juist het accent op de zelfzwichting." Juist die zelfzwichting is naar alle waarschijnlijk-

heid ook de aanleiding geweest voor molenmaker Christiaan Bremer om met zijn collega Klaas Kremer rond 1890 een kleine molen te bouwen. De molen is namelijk zelfzwichtend gebouwd en dat heeft waarschijnlijk molenaar Welt in Usquert geïnspireerd om bij de herbouw van zijn Eva te kiezen voor zowel zelfzwichting als zelfkruiging.

De David: uniek werkend industrieel erfgoed

De 'industriële' geschiedenis van De David startte toen de molen in 1894 door molenmaker Jan Bolhuis in Thesinge als zaagmolentje in gebruik werd genomen. De David werd geheel gerestaureerd (en gedeeltelijk herbouwd) en in het najaar van 2013 definitief opgebouwd in Openluchtmuseum Het Hoogeland in Warffum. In 2014 kreeg de molen een (houten) lintzaag en kon vanaf dat moment weer werken. De Stichting Behoud Molen De David heeft zich hiervoor ingezet en deed daarmee een uniek stukje werkend industrieel erfgoed aan het museum cadeau. Wel is het zo dat plaatsing in het museum voor wat hoofdbrekens heeft gezorgd. "Vooral de windvang en de biotoop zijn niet optimaal op het museumterrein" vult Miranda aan. Vrijwillig zaagmeester Ed Hartman gebruikt daarom vaak een oude stationaire dieselmotor als hulpaandrijving. Bij De David was die van origine niet geplaatst, maar op vele andere (kleine) molens zag je wel een dergelijke vorm van hulpaandrijving en in die zin is de Petter-motor van De David zeker historisch verantwoord. En zagen op windkracht kan De David bij voldoende wind nog steeds! Miranda: "Het is prachtig om aan mensen de oude techniek te kunnen laten zien."

Draaien met de molen en daarover vertellen is leuk, maar het leukste is als er ook echt iets wordt gezaagd.”

De zaagmolen

Zaagmolens hebben in de provincie Groningen een grote rol gespeeld. Nadat aan het begin van de zeventiende eeuw in de Zaanstreek en in de verdere omgeving van Amsterdam (en ook in steden als bijvoorbeeld Dordrecht) al een bloeiende zagerij op windkracht tot stand was gekomen, volgden er in de latere zeventiende en achttiende eeuw heel wat zaagmolens in Noord-Nederland. Vooral het Damsterdiep was een grote ‘houtschuur’ wat dat betreft. Maar ook het Hoendiep, het Winschoterdiep en het Winsumerdiep hebben zaagmolens aan hun oevers gekend. Alleen de verplaatste Bovenrijge in Ten Boer herinnert nog aan de vele zaagmolens aan het Damsterdiep. De nabijgelegen koren- en zaagmolen Fram is in Woltersum gebouwd in verband met de nabijheid van het Eemskanaal, waar de familie Evenhuis ging investeren in de bouw van een zaagmolen toen dit kanaal werd aangelegd. De ligging aan het water lijkt dus de belangrijkste voorwaarde voor een zaagmolen: enerzijds voor gemakkelijke aan- en afvoer van hout en aan de andere kant voor het ‘wateren’ van het hout zodat alle sappen uit het hout kunnen trekken waarmee de boomstam in feite verduurzaamd wordt. De David vormt als kleine lattenzager daar een uitzondering op: lattenzagers zijn kleinere zaagmolens die vooral bedoeld zijn om kleinschaliger zaagwerk te verrichten. Het hout dat hier gebruikt werd (én wordt) is meestal al voor-gezaagd door grote zaagmolens en hoeft bij de lattenzagers niet meer gewaterd te

worden. Lattenzagers hoeven daarom niet in de directe nabijheid van het water te staan. Voor zover bekend heeft De David dan ook nooit dichtbij een doorgaande waterweg gestaan.

Kleine industriemolens

Naast de grote industriemolens waren er onder andere in de Zaanstreek hele kleine molentjes te vinden die op kleinschalige basis iets produceerden. Behalve kleine zaagmolens valt hierbij te denken aan slijpmolens voor het slijpen van messen, biksteenmolens die kleine stukken zandsteen tot korrels voor schuurpapier verwerkten en molens voor het kleinschalig vermalen van diverse specerijen. Sommige van die molens in de Zaanstreek waren echte kleine industriemolens zoals de nog steeds bestaande molens De Huisman en De Jonge Dirk. Anderen waren meer veredelde zeepkisten met wieken die door een vader gebouwd waren zodat zijn zoon(s) een klein handeltje kon(den) opzetten en daarnaast ervaring met molens kon(den) opdoen. Ook in de rest van Nederland kwamen later zulke molentjes voor. De provincie Groningen heeft er ook een aantal gekend. De grotere exemplaren, zoals de Bovenrijge in Ten Boer en de spinnenkopzaagmolen van Wedderveer, zijn bewaard gebleven. “De kleintjes zijn er allemaal niet meer, De David is nog de enige van dit formaat” benadrukt Miranda. Piet Groot uit Winsum heeft de molen jarenlang zorgvuldig bewaard en een restauratie voorbereid. Zonder zijn bijdrage was De David (de naam die hij aan de molen gegeven heeft) waarschijnlijk geëindigd als een soort tuilmolen. De David is de kleinste zaagmolen van Nederland en heeft van 1894 tot 1934 min of meer op zeer kleinschalige industriële basis gewerkt.

Diverse vrijwilligers

Net zoals industriemolens vroeger vaak werkgelegenheid aan meerdere mensen boden is dat tegenwoordig ook het geval bij De David. Minimolenaar Miranda vertelt dan ook met enthousiasme over haar collega-vrijwilligers. “De kleine molen heeft naar verhouding een grote groep vrijwilligers die de molen in bedrijf houden. Zelfstandig aannemer Ed Hartman draagt zorg voor het zagen en de andere ‘Davidianen’ laten de molen meerdere keren per week draaien.” De term ‘Davidianen’ is een bedenkfel van Miranda. Aangezien het weer tijdens de cursus, die de vrijwilligers hebben gevolgd, vrijwel altijd mooi was ontwikkelde ze daarnaast de term ‘Davidiaans weer’, met andere woorden aangenaam molenweer. Leuk is verder dat de vrijwilligers diverse achtergronden hebben. Miranda Narold was van oorsprong werkzaam in het basisonderwijs, evenals vrijwillig molenaar Jan Kugel. Jan is sinds kort instructeur voor nieuwe vrijwillige molenaars op molen Edens in Winschoten en laat daarnaast regelmatig De David draaien. Naast de ‘meester’ en de ‘juf’

houdt vrijwillig molenaar Jakob Slob (voormalig medewerker Technische Dienst van het UMCG en oud-brandweerman) zeer geregeld een oog in het zeil. Voeg daarbij de gepensioneerde tandarts Ids van der Honing, voormalig politieagent Ruud van Dregt, scholier Egbert Reining en historicus/vrijwillig molenaar Johan van Dijk en de club vrijwilligers is compleet. "Een bijzondere club mensen om een bijzondere molen in stand te houden" vat de enthousiaste Miranda Narold samen.

Tenslotte

Het afgelopen jaar is geprobeerd om in de Zelfzwichter een beeld te schetsen van de diverse industriemolens in de provincie Groningen. De Zwaluw in Nieuwe Pekela stond centraal als dorpskorenmolen waar een heel bedrijf omheen is ontstaan. De molen van Wetsinge kwam als meest moderne pelmolen in restauratie aan de orde. Van De Kievit in Grijpskerk werd gekeken naar het oliemolenvoerleiden en bij De David in Warffum kwam het aspect van de zaagmolen en de kleine industriemolens naar voren. Daarnaast hebben we geprobeerd ook de vrijwilligers (en beroepsmolenaar Henk Pot) daarbij zoveel mogelijk naar voren te brengen. Deze vrijwilligers houden de bijzondere verhalen van de industriemolens levend. De provincie Groningen mag zich gelukkig prijzen met dit bijzondere sociaaleconomische en cultuurhistorische erfgoed. Laten we de hoop uitspreken dat de wind en vooral de molenmensen nog lange tijd goed voor dit kostbare bezit mogen zorgen.

